

УДК 78.072, 78.03**ББК 74.266.7***Ірина Полякова***ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

У статті автор ставить проблему музичної освіти дітей дошкільного і шкільного віку, необхідність її реорганізації. Пропонується перебудова пріоритетів з інструментального на вокально-хорове виконавство, зумовлене саме українськими музичними традиціями.

Ключові слова: *початкова музична освіта, національні традиції, музична психологія.*

Художнє виховання – це одна зі складових у формуванні всесторонньо обізнаного, грамотного індивідуума суспільства, яке хоче будувати своє майбутнє шляхом прогресу. Воно дає можливість багатогранно досягати навколишній світ, оволодівати досвідом і знаннями, накопиченими людством, вчить глибоко й оригінально мислити. Тому проблеми, пов'язані з організацією і методичним забезпеченням даного процесу, завжди стояли в центрі художньої політики суспільства. Цей процес здійснюється через організацію спеціальної підготовки в навчальних закладах освіти й культури, починаючи з дитячих років і завершуючи його, залежно від кінцевої мети, у різний віковий період. На жаль, зараз спостерігається зниження загального рівня культури нашого суспільства, значне відставання даної сфери діяльності від загальних темпів його перебудови, процесами гуманізації і гуманітаризації, які відбуваються в українській національній школі.

Сучасні процеси, які розгортаються в Україні, дають можливість подивитись на цю проблему по-новому, переосмислити напрацьований досвід, зламати старі стереотипи, виробити нову стратегію, що в перспективі повинно забезпечити високий рівень художньо-естетичного виховання і значне піднесення художньої освіти.

Притаманні мистецтву величезні можливості впливу на духовний світ людини, на формування її естетичних смаків і моральних якостей набуває в наші дні особливого значення. Віддаючи перевагу тим або іншим творам мистецтва, слухачі або глядачі формують і тим самим проявляють в опосередкованому вигляді оцінювальне ставлення до дійсності. Таким чином, суперечки про твори мистецтва є по суті суперечками про систему людських цінностей. На сучасному етапі розвитку художньої культури простежується пріоритет сфери музичного мистецтва, тобто “споживання” музики перевищує інші види мистецтва, що зумовлено широтою діапазону світу музики,

особливостями її функціонування, спрямованості і сприйняття, і це дає підстави визначити її одним із могутніх засобів виховання. Але саме тут виникає проблема, пов'язана з глибокими протиріччями між потенційною цінністю музичного мистецтва у всьому його обсязі і захопленням більшістю слухачів лише тією його частиною, яка відноситься до категорії легкої музики. Недостатня увага до даної проблеми призвела до значного відставання музично-естетичного виховання молоді, до втрати великих духовних цінностей. Це зумовило виникнення основного соціального протиріччя між широкою можливістю впливу музичного мистецтва на формування ціннісних установок молоді і якістю роботи у справі залучення її до величезних надбань світової художньої культури, до активної участі в роботі різних художніх колективів, прилучення до окремих видів мистецтва тощо, без чого неможливе духовне відродження суспільства. Все це значною мірою корегує нові завдання, які повинні ставитися перед закладами музичної освіти, а саме:

- підвищення професіоналізму музичної підготовки;
- забезпечення доступності музичної освіти дітям, які бажають навчатися;
- розширення мережі музично-освітнянських осередків;
- реорганізація існуючих форм музичної освіти;
- відродження кращих національних традицій української музичної освіти минулого, яка краще відповідає особливостям нашого художнього менталітету тощо.

Здебільшого, центрами початкової музичної освіти на даний час є музичні школи. Але стає все очевиднішим той факт, що великий процент дітей кидають музичні школи або, отримавши початкову музичну освіту, тільки дехто з випускників продовжує займатися музичною діяльністю, цікавитись всесторонньо музичним життям, брати участь у роботі художніх колективів тощо. На жаль, більшість випускників назавжди “залишають” класичну музику, так і не навчившись отримувати естетичне задоволення. А в деяких із них навіть виробляється негативна реакція на музику як на щось, недоступне їх розумінню (В.Шацька, О.Апраксина, Г.Нейгауз, А.Алексєєв та ін.). Основним чинником такого положення є невідповідність змісту початкової музичної освіти національним традиціям музичного виховання, яке в більшості сучасних музичних шкіл направлене не на вокальну, а на інструментальну підготовку молодих музикантів.

Згадуючи музичну освіту, яку наші прадіди прагнули дати своїм дітям, відразу кидається в очі той факт, що вона не була самоціллю, а носила, здебільшого, прикладний характер. Усі музичні предмети були направлені на створення теоретичної, методичної і практичної бази для грамотного співу й вокального виконання, бо основою музичного виховання дітей була вокально-хорова підготовка. Саме це є традицією нашої української музичної

педагогіки. Досить згадати систему навчання дітей у братських школах і колегіумах, де музика, зокрема хоровий спів, входила в склад основних навчальних предметів поряд із літературою, мовами, математикою, астрономією тощо. Саме в цих навчальних закладах, як правило, існували хори, які обслуговували церковну парафію, при якій ця школа функціонувала. Система музичного виховання в навчальних закладах України минулого століття (XIX – поч. XX ст.) – початкових школах, гімназіях – більшою мірою базувалась на вокально-хоровому мистецтві, уже не говорячи про музичну освіту в Галичині, яка перебувала під Австро-Угорщиною, де шлях українству до освіти переважно пролягав через духовні школи, училища, семінарії, більше того – їх художньо-музичне виховання було пов’язане виключно з церковними хорами. Загально відомо, що в той час, коли не існувало організованих форм музичного життя і відповідно професійних колективів, хори багатьох навчальних закладів виконували їх функції і були на високому професійному рівні. І якщо згадати про формування й розвиток професійної української музичної культури, то воно здійснювалось, в основному, у жанрах вокально-хорового мистецтва (партесний концерт – XVI – поч. XVII ст., хоровий концерт – XVIII – поч. XIX ст., розвиток жанрів вокальної лірики – багатоголоса пісня-кант, міська сольна пісня з інструментальним супроводом, пісня-романс тощо). Ще є ряд причин, які створюють проблеми в музичних школах, а саме: перенавантаження програмових вимог, відсутність індивідуального підходу у врахуванні виконавських інтересів і можливостей учнів, а звідси – страх перед публічним виступом, на академконцертах на оцінку, що поступово формує негативне ставлення учня до музичної діяльності в цілому.

Що стосується музичного виховання в загальноосвітніх школах, то тут напрацьований великий досвід як у вітчизняній, так і в зарубіжній педагогіці, і воно давно стало однією з основних складових загальної освіти школярів. Необхідно зазначити, що основні завдання музичного виховання як у загальноосвітніх школах, так і в музичних у багатьох положеннях збігаються, а саме:

- формування у школярів музичних смаків та ідеалів через “спілкування” не тільки з легкою, але і з класичною музикою;
- підготовка музично грамотних слухачів, що орієнтуються в музичних стилях, знають творчість композиторів та кращі зразки класичного музичного репертуару і не будуть оминати концертні зали наших філармоній;
- розвиток здатності сприймати й емоційно реагувати на твори музичного мистецтва тощо.

Отже, прийшов час перебороти розбіжності між “культурою” і “освітою” та доручити здійснювати музичну підготовку дітей єдиному центру початкової освіти – загальноосвітній школі з упорядкуванням програмових

вимог, а для особливо обдарованих дітей, що наділені природним талантом, відкрити в кожному обласному центрі спеціалізовані музичні школи подібно до тих, які зараз функціонують у регіональних центрах України (Києві, Одесі, Харкові та Львові) на державному забезпеченні зі спеціальними навчальними програмами і які стали одними з центрів підготовки майбутніх музикантів-професіоналів.

З огляду на вищезазначені завдання, керуючись ідеєю національних пріоритетів у підготовці музично грамотних школярів, найбільш оптимальною організаційною формою початкової музичної освіти в умовах школи естетичної орієнтації з поглибленим вивченням музики можуть бути музично-хорові студії або відділи (при умові багатопрофільного мистецького циклу, наприклад хореографічний відділ, відділ образотворчого мистецтва тощо). Сама ідея не нова. У свій час такі хорові студії були популярними в загальноосвітніх школах і стали центрами не тільки художнього, але й громадського виховання молодого покоління. Пізніше їх передали у відомство Міністерства культури, і вони, на жаль, втратили свою масовість. Але не тільки це спонукало згадати цю популярну в минулому форму музично-художньої роботи з школярами. Її актуальність пояснюється і рядом інших, не менш важливих причин. По-перше, хоровий спів, як найбільш масовий вид музичної діяльності учнів, передбачає розвиток і підвищення інтелектуального рівня учнів, є дієвим засобом виховання любові до рідного краю, його історії, мови, традицій, культури тощо. Відомі результати досліджень, які дають підстави стверджувати, що серйозні заняття музикою активізують розумову діяльність дітей, підвищують ефективність сприйняття не тільки гуманітарних, але й точних дисциплін. По-друге, у процесі хорового співу, прищеплюючи дітям чуття ансамблю, формується вміння координувати свою індивідуальну поведінку з поведінкою товаришів, тобто розвивається почуття гурту й усвідомлення своєї ролі в загальній справі. По-третє, хоровий спів забезпечує чудове тренування голосового апарату, глибокого дихання, укріплює голосові зв'язки. По-четверте, він володіє великими можливостями художнього виховання дітей, дякуючи синтезу слова й музики, що сприяє адекватному сприйняттю ними художнього образу з подальшим його відтворенням при виконанні (синтез сприйняття й самореалізації в діяльності).

Усі ці положення були покладені в основу експериментальної роботи викладачів музичного факультету Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника в школі-ліцеї №23, яка була розпочата з формуванням школи у 1989 році. Основна мета експерименту полягала в пошуках можливостей початкової музичної освіти дітей у сучасних умовах роботи національної школи та розробці організаційного забезпечення. На початковому етапі експерименту була організована музична студія, яка через декілька років була переорієнтована як музично-хорова, а на даному етапі через

відкриття в школі-ліцеї з 2000 року дитячої школи мистецтв вона перетворилася в один із мистецьких відділів. Була розроблена концепція експерименту та положення про музично-хорову студію, основними положеннями діяльності якої стали: відродження та розвиток музично-педагогічних традицій української школи через відновлення пріоритетності найбільш доступного й масового виду навчальної роботи в справі музично-естетичного виховання учнів – хорового співу; фундаментальне засвоєння музично-теоретичних знань (музичної грамоти, сольфеджіо, музичної літератури, поняття музичної форми, жанру тощо) у процесі практичної діяльності школярів як учасників хорових та вокальних колективів школи; дотримання поступовості та ступінчастості у викладанні і засвоєнні знань на всіх етапах навчання; забезпечення доступності музично-інструментальної підготовки в процесі навчання дітей у музично-хоровій студії; відповідності рівня отриманих знань вже існуючому рівню початкової спеціальної освіти музичних шкіл.

В основу організаційної роботи студії була покладена ідея безперервного навчання: дитячий садок – школа – вуз. Тому укомплектування музичних класів починалося з вивчення і знайомства з музичними групами дитячих садків і відбором на конкурсній основі дітей, які бажали і могли б у відповідності з їх природними нахилами навчатися в класах з поглибленим вивчення музики за спеціально розробленим, затвердженим і введеним у структуру організації навчального процесу школи планом.

Під час навчання всім учням музичного класу викладалися спеціальні музичні предмети – хоровий клас, музична грамота й сольфеджіо, народна творчість, музична література, які були передбачені за рахунок основного навчального компоненту й факультативних занять. Для бажаючих навчатися грі на музичному інструменті в хоровій студії були відкриті інструментальні класи з фортепіано, скрипки, бандури, духових інструментів, баяну, акордеону, робота в яких проводилась у позаурочний час за оплату. Паралельно в музично-хоровій студії у свій час працювало чотири хорових колективи (хори молодших – 1–3 кл., середніх – 5–6 кл., старших – 7–9 кл. і ліцейних класів – 10–11 кл.), три вокальних ансамблі, музично-театральна студія, три інструментальних ансамблі (бандуристи, сопілкарі, акордеоністи), які часто виступали перед громадськістю міста та учнівською молоддю, брали участь у шкільних концертах, роботі міського музичного лекторію, концертах Центру дитячої творчості, оглядах художньої самодіяльності, музичних святах та конкурсах.

Музично-хорова студія стала основною базою педагогічної практики студентів музичного факультету університету, особливо для тих, хто прагнув отримати фахову спеціалізацію як теоретик, інструменталіст, хормейстер тощо. Вона стала також основною експериментальною базою науково-дослідної і методичної роботи викладачів музичного факультету, результати

експериментальної роботи яких знайшли відображення в наукових дослідженнях, розробці і впровадженні експериментальних авторських програм, методичних розробок тощо.

Робота музично-хорової студії була розрахована на 1-й – 9-й класи (незавершена середня освіта). Випускники студії, які досягли хороших показників у навчанні зі спеціальних музичних дисциплін, оволоділи грою на музичному інструменті і показали високий рівень загальної шкільної підготовки, отримують рекомендації музичної кафедри школи на продовження навчання в ліцейному мистецькому класі, що дозволяє бажаючим підготуватися до вступних іспитів у вуз для продовження своєї музичної освіти в університеті або в інших музичних навчальних закладах. А з огляду на те, що музично-хорова студія в результаті всіх реорганізацій зараз є лише одним із відділів художньо-естетичного комплексу мистецького спрямування, то в умовах роботи школи ведеться підготовка дітей ще й з образотворчого мистецтва, хореографії, театрального мистецтва з подальшими перспективами розширення мережі мистецької освіти.

Таким чином, впровадження в шкільний навчальний процес нових організаційних форм може забезпечити початкову не тільки музичну, але і всіх видів художню освіту школярів.

- 1 Асаф'єв Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. – Л., 1973.
- 2 Дьяченко Н., Котляревский И., Полянский Ю. Теоретические основы воспитания и обучения в музыкальных учебных заведениях. – К., 1987.
3. Истомина И.А. К проблеме формирования целостного музыканта //Актуальные проблемы музыкального образования. – К., 1984. – С.58–67.
- 4 Ключарев Т. Развитие слухового и художественного воспитания в начальном периоде обучения // Вопросы музыкальной педагогики. – М., 1979. – Вып.1. – С.3–21.
- 5 Москалец В.Й. Психологічне обґрунтування української національної школи. – Львів, 1994.
- 6 Науменко С.І. Психологія музичності та її формування у молодших школярів. – К., 1993.
- 7 Овчинников М. Опыт использования в фортепианном классе вокально-хоровых навыков учащегося // Вопросы музыкальной педагогики. – М., 1984. – С.77–82.
- 8 Птица К. Хоровое искусство – основа музыкальной культуры // Советская музыка. – М., 1979. – №7. – С.28–37.

This article raises the vital problem of musical education of youth and gives reasons for the necessity of its reorganization. In particular it refers to the elementary musical education which has to be reproduced to the secondary schools, gymnasiums and litseymy which used to be concerned with it

To solve this problem in the conditions of a national school, as practice show, is possible by establishing musical and choir studios and sections. And this is part of Ukrainian musical traditions.

Key words: the elementary music education, national tradition, psychology of music